

Secretele creșterii și cauzele descreșterii Occidentului

Cu toate că s-a format la prea cunoscuta universitate britanică Oxford, iar astăzi este profesor la nu mai puțin vestita universitate americană Harvard, profesorul Niall Ferguson n-a învățat, după cum se va vedea, lecția lui political correctness, conceptul ce a devenit, pentru unii, desigur, un principiu tabu al dogmei occidentalismului sau, mai corect spus (dar nu politic corect, atenție) al democrației liberale. Prin cartea sa "Civilization, the West and the Rest", care tot apare peste tot în lume, numai în România nu (deocamdată?), deși se află din 2011 în librăriile lumii, autoritatea intelectuală occidentală care este Niall Ferguson respinge ideea potrivit căreia "toate civilizațiile sunt (la fel de) valoroase". Este o ipocrizie să susții așa ceva, spune profesorul, căci de peste 500 de ani, supremația civilizației occidentale este de necontestat. Dar, adaugă el imediat, această supremație este, la fel de evident, într-un pericol real de a dispărea. Iată două afirmații care sunt suficiente pentru a supăra pe toată lumea.

Prima - pe neoccidentali sau antioccidentali (Restul), a doua - pe occidentali și prooccidentali (Vestul).

În trecut fie spus, oricât de tranșant ar fi autorul cărții în afirmațiile sale, el nuanțează ori de câte ori este necesar. Bunăoară, celor ce pun toate relele din lumea a treia pe seama colonialismului (între altele, conflictele din Orientul Mijlociu, sărăcia din Africa, penuria de apă), le răspunde că o asemenea abordare "ar fi un alibi comod pentru dictatori rapaci de tipul Mugabe în Zimbabwe".

Ferguson se ambiționează să ofere o vastă frescă istorică a devenirii "Restului lumii" prin raportare la civilizația occidentală de-a lungul ultimei jumătăți de mileniu al istoriei universale. El susține că civilizația occidentală, cu toate defectele - și chiar crimele - sale, a adus lumii progrese excepționale. Dar "principala întrebare a acestei lucrări - scrie autorul ei - este problema cea mai interesantă pe care și-o poate pune istoricul contemporan: de ce, începând din anii 1500, mici entități politice situate în extremitatea occidentală a Eurasiei vor ajunge să domine lumea, chiar și societăți cu populație mai numeroasă și, în anumite privințe, mai avansate, din estul Eurasiei". Această întrebare și proiectul construit de carte în jurul ei sunt puse în legătură directă cu tendințele mai noi ale lumii de azi: criză economică, ascensiunea economică a Chinei, frământările și riscurile din lumea islamică.

Dar pentru înțelegerea prezentului și aproximarea viitorului este necesară cunoașterea trecutului. Ba, chiar mai mult, se poate acționa pentru înrâurirea în bine a viitorului. Ferguson spune că "numai identificând adevăratele cauze ale creșterii puterii Vestului putem spera să stăvilim iminența declinului nostru și a dispariției noastre".

Să vedem așadar cum arăta lumea noastră în urmă cu cinci secole. "Când se petreceră-aceste? La o mie patru sute?" - se întreba Poetul în "Scrisoarea IV". "Un călător care ar fi întreprins în 1411 un ocol al globului ar fi fost fără îndoială foarte uimit de calitatea vieții civilizațiilor orientale", notează de la bun început autorul. Iar Europa anului 1411 l-ar fi impresionat pe același călător prin înapoierea sa. La acea vreme, cel mai mare oraș din lume era Nankinul. Înfloritor, mulțumită vestitelor sale industrii ale mătăsii și bumbacului, dar și centru al științei. Amiralul Zeng He străbătea mările pe o navă care era de cinci ori mai mare decât corveta "Santa Maria" cu care Columb va traversa Atlanticul în 1492. Amiralul chinez comanda o flotă de 28.000 de navigatori, ceea ce Occidentul nu avea să aibă până la primul război mondial. Agricultură din Asia de sud-est era mai productivă decât cea europeană, chinezii inventaseră deja hârtia, tiparul, carul, insecticidele, busola și perișta de dinți. "Ei erau mai avansați în privința producției de oțel sau textile, iar în țările arabe astronomia și filosofia atingeau culmi ale rafinamentului". Și totuși, câteva mici state din Europa de Vest și un mănunchi de orașe întreprinzătoare au reușit să răstoarne complet situația, producând "o civilizație capabilă nu numai să cucerească marile imperii ale Asiei și să supună Africa, Americile și Australia, dar și să le convertească popoarele la modul de viață al Europei". Sau, cum spunea marele europeist elvețian Denis de Rougemont, nu alte continente au

descoperit Europa, ci Europa a descoperit restul lumii.

Cum se explică această spectaculoasă schimbare la scara istoriei universale? Pentru a răspunde la întrebare, profesorul Ferguson încearcă să pătrundă în secretul reușitei performanței mondiale a Occidentului. Care ar fi, așadar, secretele rețetei de succes al civilizației occidentale?

Principiile fondatoare ale civilizației

Ceea ce distinge Occidentul de restul lumii, mai concret spus rațiunile puterii sale globale, își află sintetizarea în șase ansambluri de instituții asociate cu concepte și comportamente.

1. Competiția, adică o descentralizare economică și politică adevărată rampă de lansare a statelor-națiune și a capitalismului. Competiția a creat între țările din Europa o rivalitate, ceva care le va stimula.

2. Știința, adică o modalitate de a studia, a înțelege și în cele din urmă de a schimba natura, care, între altele, îi conferă Occidentului o superioritate militară asupra restului lumii. De la Paracelsus la Lavoisier, de la Copernic la Galilei, de la Pascal la Newton, de la Descartes la Leibniz, în mai puțin de trei sute de ani se înalță un incredibil panteon al gândirii moderne, în parte împotriva autorității bisericii. Știința este factorul care a inversat tendința în raporturile de putere cu Imperiul Otoman și alte regate musulmane ale epocii, ceea ce a permis Europei să cucerească și să colonizeze Africa de Nord, Orientul etc. În Imperiul Otoman, de pildă, tiparul a fost interzis vreme de peste două secole (din secolul al XV-lea până în secolul al XVII-lea) din porunca sultanului, întrucât, se spunea, ar fi fost împotriva caligrafiei, văzută atunci ca arta divină, arta a lui Dumnezeu.

3. Proprietatea, ceea ce înseamnă că dreptul care permite protejarea proprietarilor privați și soluționarea pașnică a conflictelor dintre ei constituie bază pentru forma cea mai stabilă a guvernării reprezentative.

4. Medicina, adică acea ramură a științei care aduce un progres considerabil în materie de sănătate și prelungirea duratei de viață, s-a dezvoltat treptat în Vest, dar și în colonii. "Tranziția medicală", care s-a manifestat printr-o creștere spectaculoasă a speranței de viață, s-a produs între 1770 și 1990 în Europa Occidentală, dar în 23 de țări din Asia a avut loc abia între 1880 și 1950, iar în 43 de țări din Africa s-a efectuat între 1920 și 1950. Aceste diferențe înseamnă enorm, căci nu este deloc lipsit de importanță pentru dezvoltarea unei țări ca mării ei savanți, creatori, întreprinzători sau oameni politici să trăiască în medie 40 sau 80 de ani.

5. Societatea de consum, adică o formă de viață materială în care producția și achiziționarea de îmbrăcăminte și alte bunuri de consum joacă un rol economic central și fără de care revoluția industrială n-ar fi putut dura. Societatea de consum a dus la mondializare.

6. Etica muncii, adică un cadru moral și un mod de activitate datorat, între altele, creștinismului protestant, care este cimentul dinamicii potențial instabile a formei de societate născută din cele cinci instituții precedent enunțate. E adevărat că Max Weber vorbea încă din 1904 de "un fel de Sfânta Alianță între succesul material al Statelor Unite și vigoarea vieții religioase", dar rolul protestantismului nu este de absolutizat căci, pe de o parte, capitalismul a prins să se dezvolte încă înainte de Reformă, iar pe de altă parte, țările catolice au avut comportamente asemănătoare cu acele ale altor creștini. Oricum, rolul religiilor în dezvoltare este central, afirma autorul, iar acest lucru se poate vedea din faptul că islamul a interzis cercetarea iar catolicismul a frânat progresul în America de Sud. Din nefericire, subliniază Ferguson, "etica muncii" își pierde tot mai mult din vigoare pe vechiul continent, ceea ce, avertizează el, angajează Occidentul într-un declin iremediabil. "Europenii sunt acum leneșii acestei lumi", observă cu năduf distinsul intelectual, iar acest fapt riscă să-i aducă pierderi mult mai dureroase decât cea a supremației globale.

Cele două crize care au perturbat viața internațională în ultimul deceniu, susține Ferguson, nu sunt simple cicluri economice, ci simptomul și acceleratorul unei schimbări radicale a echilibrului puterilor mondiale, al cărui centru de gravitate pare să se deplaseze mai mult sau mai puțin din Occident către Asia. Puterile economice de mâine nu vor mai fi Statele Unite și Europa, ci China și India - prezice universitarul britanic. Posibil, ne-am îngădui să adăugăm, dar oricum, acest "mâine" nu va fi, chiar la scara istoriei, în viitorul cel mai apropiat, al următoarelor câteva decenii. Cert este că în termenii producției industriale China este singura (mare) țară care cunoaște o creștere puternică de la începutul anilor 1990 și se apreciază că ea va deveni prima putere economică mondială de prin 2026-2027. Iar dintre marile puteri economice de astăzi, doar SUA își vor menține, peste un deceniu, un ritm susținut de creștere. În plus, Occidentul se confruntă cu scăderea natalității, ceea ce a făcut ca populația Europei, care reprezenta, în 1950, 20 la sută din cea mondială să scadă mereu în ponderea globală, astfel încât, după cum se estimează, către 2050 va mai reprezenta doar la 10 la sută din omenire.

Despre cum ar urma să reacționeze Occidentul, aflat într-o pierdere de viteză care devine tot mai evidentă, se produc cele mai diverse scenarii; tema este generoasă și inspiră pe toată lumea. Se fac cele mai felurite proiectii și pe toată partitura posibilă.

Iată unul dintre ele, printre cele mai alarmante, e difuzat de un site nu prea cunoscut, Politis, de către un autor bineînțeles anonim. Dar textul nu este de ignorat. Așadar, în fața sfidărilor cu care se confruntă, Occidentul trece la o linie dură de acțiune:

- legi excepționale privitoare la inflație, care legalizează ascultarea generalizată a tuturor cetățenilor;
- acorduri care creează blocaje pe terenul bătăliei economice (acordul TAFTA, legea privind secretul industrial etc.);
- punerea sub tutelă a "aliaților" recalcitranți (Grecia);
- măsuri tot mai aspre de stăvilire a valurilor preocupante de emigranți în Europa;
- militarizarea crescândă a forțelor de ordine în fața nemulțumirilor și furiei gloatelor;
- ingerințe militare pretutindeni în lume, inclusiv la marginea Europei (Ucraina).

Prin toate aceste măsuri, Vestul, lumea puternic industrializată, arată tot mai mult ca o cetate asediată, constată autorul anonim de pe blogul Politis. Și totuși, nu totul e pierdut, nu totul s-a jucat, este convins Ferguson, mai ales că "astăzi, cea mai mare amenințare pentru civilizația occidentală nu este aceea a altor civilizații, ci propria noastră lipsă de temeritate hrănită din necunoașterea sau ignorarea istoriei" (de altfel, autorul avea să declare într-un interviu pe marginea acestei cărți că ea se adresează în primul rând adolescenților Europei). Apărarea libertății și a statului de drept este cauza cea mai urgentă și mai nobilă la care poate aspira astăzi Europa, încheie pe o notă de speranță Niall Ferguson, care prin această carte se impune, în linia lui Tocqueville, Spengler, Toynbee și alți înaintași iluștri, ca unul dintre cei mai interesanți istorici ai civilizațiilor din acest început de secol.